

Atıf / Citation

SAAT, H. (2023). "Bilgi Kipliğinde Anlamı Oluşturan Temel Unsurlar". *Gazi Türkiyat*, 32: 121-139.

Geliş / Submitted 02.10.2022

Kabul / Accepted 28.04.2023

DOI 10.34189/gtd.32.008

BİLGİ KIPLIĞINDE ANLAMI OLUŞTURAN TEMEL UNSURLAR

Main Elements that Constitute the Meaning in Epistemic Modality

Hatice SAAT*

Öz

Bu çalışmada, konuşurun önermeye karşı yaklaşım ve tutumunu iç ve dış etkenlerin yönlendirmesiyle belirlediği kiplik alanının bilgiye ait kısmı üzerinde durulmuştur. Bilgi kipliği özelinde dil kullanıcısının dilsel ifadeleri nasıl konumlandığı inceleme konusu edilmiştir. Makalede, bilgi kipliği salt işaretleyicilerden ibaret gramatikal bir ulam olarak görülmeip anlamın belirlenmesinde belli unsurların önemi vurgulanarak disiplinler arası çözümleme önemsenmiştir. Diğer bir deyişle söylem içerisinde önemli bir işlevi karşılmasına rağmen gerekli ilgiyi göremeyerek dilsel inceleme ve çözümlemelerin sınırlı bakış açısıyla araştırılmasına neden olan dil yapılarına bağlam, anlam, işlev, çok anlamlılık, edimbilim, öznellik vb. noktalara dikkat çekilerek yoğunlaştırılmıştır. Belli işaretleyici veya kullanımlarla kodlanabilen iletilerin dışında doğrudan fark edilmemesine rağmen kullanım içeriğinde önermenin görünenin dışında daha derin mesajlara işaret edildiği söylemsel kullanımların anlamlandırmadaki değerine dikkat çekilmiştir. Bu unsurların tümü değerlendirildiğinde önermenin derin anlamının belirlenmesini sağlayan sınıflandırma ölçütleri ortaya konulmuştur. Değınilen açıklamalar bilgi kipliği alanının düşünöldüğünden geniş olduğunu ve net sınırlara sahip olmadığını gösterdiğinden farklı dinamikler dikkatle incelenerek anlamsal değışkenler doğrultusunda derecelendirme yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kiplik, bilgi kipliği, anlam, işlev, sınıflandırma

Abstract

This study examines the domain of modality focused specifically on the aspect of epistemic, where the speaker expresses their attitude toward their proposition by considering internal and external dynamics and combining them with cognitive power. The study aims to determine how the language user positions linguistic expressions in terms of the epistemic modality. Rather than viewing the epistemic modality as a grammatical category consisting of only markers, the study emphasizes the importance of certain elements in determining the meaning and thus takes into account interdisciplinary analysis. In other words, the study focuses on the linguistic structures, which, despite the important function they fulfill in discourse, they do not receive the necessary attention, thereby resulting in limitations to linguistic examinations and analyses by referring to context, meaning, function, polysemy, pragmatics, and subjectivity. The study further draws attention to the value of discursive uses in meaning, where the proposition refers to deeper messages that are beyond the surface and not directly noticed unless they can be encoded through certain markers or uses. When all of these elements are evaluated, classification criteria have been put forward to determine the deep meaning of the proposition. As the domain

* Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, TÖMER, Ankara/TÜRKİYE. haticesaat@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5157-1696

of the epistemic modality has been shown to be wider than typically understood and does not have clear boundaries, different dynamics have been carefully examined and gradated according to semantic variables.

Keywords: Modality, epistemic modality meaning, function, taxonomy

1. KIPLİK ULAMI

Konuşur ile alıcı arasında doğrudan veya dolaylı bilgi alışverişine imkân sağlayarak temel iletişim aracı görevini üstlenen dil; biçimsel, sözcüksel, sözdizimsel vb. araçlardan yararlanmaktadır. Bahsi geçen dil araçlarının farklı sosyal ortam ve kullanımlarda anlamda değişkenliğe neden olmasının yanında kombinasyon farklılıklarında da önermenin gönderimini etkilediği görülmektedir.

Geleneksel dil bilgisi kitaplarında biçimsel yapıların anlamsal yönü daha az irdelenmiştir. Ancak bahsi geçen biçimsel unsurların çok işlevliliği hem Türk hem de yabancı dilbilimciler tarafından büyük oranda kabul edilmiştir. Bu kabulden hareketle zaman, görünüş ve kiplik kavramları son yıllarda Türk dil biliminin araştırma konusu edilen odaklarından biri hâline gelmiştir. Dilde zaman, görünüş ve kiplik ulamları aynı şartlarda aynı önerme içerisinde tek bir ekle gösterilebildiğinden¹ bu üç kavramın birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Portner geleneksel olarak zaman (time) ile olayın gerçekleşme anını işaretleyen zaman (tense) ve görünüş (aspect) kodlayan yapıların gönderimine baktığında her iki kavramın da cümlede kiplik anlama da atıfta bulunmalarını üç kuramın birbiriyle bağlantısına kanıt olarak göstermiştir (2009: 217-218). Nitekim salt zaman, görünüş veya kiplik üzerine yapılan çalışmalarda bir ulam diğer bir ulamdan tamamen ayrı tutulamadığından kavramın açıklığa kavuşturulması gerektiği noktada mutlaka diğer kavramlara atıfta bulunulmaktadır. Bilindiği üzere kiplik belirgin bir yönü işaret etmez. Bu özelliğiyle diğer iki ulamdan ayrı bir noktada olduğu kabul edilmeli ancak diğer taraftan her üçünün de ortak özelliklere sahip olduğu ve ortak bir çıkış noktasından geliştikleri unutulmamalıdır. Türkçe açısından değerlendirildiğinde üç ulamın ortak işaretleyicilerinin yanında iletişim, anlam, işlev, bağlam gibi belli açılardan kesiştiği görülmektedir. Bu birbirinden farklı özellikler ve işlevler barındıran üç ulamın geleneksel çalışmalarda çoğunlukla zaman gönderimine ağırlık verilmesi yükleme eklenen ek veya eklerin zaman anlamının öncelikli görülmesi nedeniyledir.

Kiplik en yalın şekilde, konuşurun dile getirilen önermeye veya açıklanan duruma karşı tavrını gösteren ifadeler olarak tanımlanabilir (Cruse 2000: 286). Diğer bir deyişle bilinçli bir varlığın dile döktüğü her mantıklı ifade belirli bir amaca hizmet etmektedir. İşlevsiz, amaçsız ve anlamsız olarak nitelendirilemeyen bu ifadeler dilde belli bir

¹ Genel kabul gören bu görüş birçok araştırmacının hemfikir olduğu bir konudur (Aksu Koç 1988, Bybee vd. 1994, Erguvanlı Taylan 1997, Palmer 2001, Göksel ve Kerslake 2005, de Haan 2006, Aslan Demir 2008, Portner 2009, Benzer 2012).

düzende karşılanmaktadır. Kimi zaman konuşurun, doğrudan şahit olduğundan en ufak bir şüpheye yer vermeyecek eminlikte olduğu olgusal durumlar sözlü veya yazılı şekilde karşılık bulmaktadır. Kimi durumda ise kişi veya kişilere yönelik eylemler söz konusudur. Dilin öncelikli işlevi iletişim olduğundan insan kendini ifade etme güdüsüyle bir alıcıya muhtaçtır. Bu noktada konuşur alıcıya iki yönden ihtiyaç duyar. Alıcının üzerinde hüküm, baskı veya ortaklık kurarak harekete geçirme güdüsüyle yaklaştığı dinamik gönderim; yaşananlar, deneyimler, davranışlar, bilgi gibi faktörlerin yol göstericiliğinde akıl yürütme yetisini kullanarak yargıda bulunma gönderimi. Bu açıklamalar ışığında kiplik; konuşurun konum, zaman, ilişkiler, istek, beklenti, gereklilik, zorunluluk, olasılık, bakış açısı, düşünce dünyası vb. durumları dikkate alarak herhangi bir olay veya durumla ilgili yargısını ve tutumunu gösteren tüm dilsel gönderimleri insan ve dünya arasındaki ilişkinin merkezinde bulunan dilin çok anlamlı yapısı; insanın dile kattığı edimsellik ve öznellik özellikleri içinde değerlendiren anlamsal ulamdır.

2. BİLGİ KIPLİĞİ

Dil, birebir şahit olunan veya doğruluğundan şüphe duyulmayan durumların aktarımını sağlarken aynı zamanda yüksek bir kesinlik duygusu hissedilse de kesin olarak aktarılamayacak hareketleri bazense çoğu durumda gerçekliğinden emin olunmayan ve şüphe barındıran görüşlerin farklı derecelerle ifade edilmesine imkân tanır. Bu ayırım olgusal ve olgusal olmayan ifadeleriyle kavramlaştırılmıştır. Böylece bilgi kipliğinin herhangi bir olay veya durumun olmuş veya olabilecek olma durumunu olasılığın çeşitli dereceleriyle sınıflandırarak incelediği söylenebilir (Coates 1987, Aksu Koç 2000, Palmer 2001, Rentzsch 2013).

Bilgi kipliği (epistemic modality) çoğunlukla konuşurun önerme hakkındaki yargısı üzerine yoğunlaştığından olasılık, kesinlik, güven, inanç, güç eksenlerinde değerlendirilen bir kavram (Frawley 1991, de Haan 1997, Ruhi 1997, van der Auwera ve Plungian 1998, Cruse 2000, Palmer 2001, Langacker 2008, Johanson 2009, Rubin 2010) olmasına rağmen bazı noktalarda birbirinden ayrılan derecelendirmelere sahip sınıflandırmalarla karşılaşılır. Söz gelimi de Haan bilgi kipliği içerisinde yargı (judgment) ve kanıtlar (evidentials) üzerinde durarak yargıları olasılık (possibility) ve olabilirlik (probability) kavramlarıyla ilişkilendirir (de Haan 1997: 5). van der Auwera ve Plungian, önermenin kesin ve olası olma durumu üzerine taksonomi geliştirirler. John gelmiş olabilir ve John gelmiş olmalı örneklerinde John'un gelip gelmediği kesin olmadığından bu durum olasılıkla (possibility) ilişkilendirilir. Diğer örnekte John'un gelişi kısmen kesin, kısmen olası olması dolayısıyla gereklilikle bağdaştırılır (van der Auwera ve Plungian 1998: 81). Ruhi, Givón'un düşük-orta-yüksek dereceli kesinlik savından yola çıkarak düşük dereceli kesinliğin hiçbir kanıt verilemeyen önermeleri, orta dereceli kesinliğin kanıt gerektiren önermeleri, yüksek dereceli kesinliğin ise kanıtlanmaya gereksinim duyulmayan önermeleri açıkladığını ifade etmekte, yargılar

ve kanıta dayalı önermeler karşılaştırıldığında kavramsal bir ayrımın bulunmadığını, sınırları belli olan iddia ve yargıların zaten kanıta dayalı olduğu görüşünü savunmaktadır (1997: 106). Aynı bakış açısıyla sınıflandırmaya kesinlik çerçevesinde yaklaşan Rubin, kesinlik yargısının kaç bölünmesinin uygun olacağı tartışmasında kesinlikten şüpheye belli bir süreklilik düşünüldüğünde en az üç noktanın varlığına işaret etmesine rağmen detaylı bir incelemede “mutlak kesinlik, yüksek kesinlik, orta kesinlik, düşük kesinlik ve kesin dışılık” olmak üzere belli bir sıralamaya sahip beş bölümlük taksonomiye ulaşmıştır (2010: 535-536). Frawley, bilgi kipliği (epistemic modality) için daha geniş bir çerçeve çizerek ilgili yapı içinde dilin olasılık, gereklilik, çıkarım, inanç, söylenti, sonuç, tündengelim, varsayım, şüphe, kanıt, kesinlik gibi anlamları kodladığını ifade eder (1991: 407). Cruse kipliği iki ana boyutta inceleyerek kesinlik, şüphe, olasılık, olanaksızlık ifadelerini epistemik; zorunluluk, izin ve yasak içeriklerini doentik olarak isimlendirir (2006: 110). Palmer, kiplik kuramını 1974 ve 1986 yılındaki çalışmalarında Bilgi Kipliği (epistemic modality), Yükümlülük Kipliği (doentic modality) ve Dinamik Kiplik (dynamic modality) başlıklarıyla sınıflandırmayı tercih etmiştir. Ancak çalışmasının sonraki baskısında (2001) kipliği ilk olarak Önerme Kipliği (Propositional) ve Olay Kipliği (Event) olarak iki bölüme ayırmış sonra bu ana başlıklar altında alt sınıflandırma başlıklarına yer vermiştir (2001: 7-23). Bilgi kipliği (epistemic modality) önerme kipliğinin alt başlıklarından biri olarak verilmiştir. Palmer’e göre bilgi kipliği üç bölümde incelenmelidir: olasılık (speculative), çıkarım (deductive) ve varsayım (assumptive). İlkinde konuşurun görüşü net olmadığından belirsizlik ifade etmektedir. İkincisi gözlenebilir kanıtlar yoluyla çıkarıma işaret etmektedir. Üçüncüsü ise genel bilinenler sayesinde bir sonuç verdiğinden daha kesin görüşü göstermektedir.

John ofiste olabilir. (John may be in his Office)

John ofiste olmalı. (John must be in his Office)

John ofiste olacak (John will be in his Office) (2001: 24-25).

Temürcü, bilgi kipliğini yedi başlık altında inceler: kesinlik (certain), varsayım (hypothetical), çıkarım (inferred), tahmin (conjectured), olabilirlik (probable) ve genel gerçekler (general fact) (2007). Temürcü söz konusu skalayı biçimbirimlerin kanıta dayalılık, kesinlik ve güçlü olgusalığa dayalı genel geçerlilik kapsamına dâhil edilip edilemedikleri değişkenleri üzerine şekillendirmiştir (2007: 70). Rubin’in kesinlik sınıflandırmasını rehber edinen Hirik, kesin dışılık kipliğinden kesinlik kipliğine uzanan beş sınıflandırma başlığını ele almıştır. Ayrıca kanıta dayalı kiplik ve farklı bilgi kipliği türlerini ayrı başlıklar altında inceleme konusu etmiştir (2014: 64). Diğer taraftan önermenin gerçekliğinde bilinçli bir varlığa dikkat çeken Rentzsch, bilgi kipliğini (epistemic modality) doğru ve yanlış önermeler üzerinden olduğu/ olması kesin > muhtemel > zayıf ihtimal vs. skalasında sınıflandırır (2013: 154). Sweetser, olabilirlik ve olasılığın yanında gereklilik kavramını da bilgi kipliğiyle ilişkilendirir (1984: 56, 1990: 49). Neticede konuşurun önermenin doğruluk değerine ve olgusal

durumuna karşı tutumu bilgi kipliğiyle ilgilidir. Konuşurun önermeye karşı yargısını bilgi ve inanç unsuru desteklemektedir dolayısıyla konuşurun önermenin doğruluğuna ne derece bağlı olduğu bilgi kipliğiyle işaretlenir (Lyons 1977, de Haan 1997, Palmer 2001, Emeksiz 2008, Johanson 2009).

Yukarıdaki görüşler doğrultusunda sınıflandırmaya yönelik aşağıdaki açıklamalar yapılabilir:

(1)

(a) Derya'nın yanındaki annesi olabilir. (Konuşur Derya'yı tanımakta ancak annesi tanımamaktadır. Ayrıca o ortamda olacağına dair bir bilgiye sahip değildir.)

(b) Derya'nın yanındaki annesi olacak. (Konuşur Derya'yı tanımakta ancak annesi tanımamaktadır. Ancak o ortamda olma ihtimalini bilmektedir.)

(c) Derya'nın yanındaki annesi olmalı. (Konuşur Derya'yı tanımakta ancak annesi tanımamaktadır. Ama Derya'nın annesiyle ilgili bazı bilgilere sahiptir.)

(d) Derya'nın yanındaki annesidir. (Konuşur Derya'yı tanımakta ancak annesi tanımamaktadır. Ancak hem Derya'nın annesinin ortamda olacağını bilmekte hem de anne hakkında bilgiye sahip olmaktadır.)

Örneklerin ilkinde (1/a) kesine yakın bir yorumdan uzak, sadece tahmin içeren olasılık söz konusudur. (1/b) önermesinde ise konuşur sahip olduğu sınırlı bilgiyle tahmin yürütmektedir. (1/c) alıcıda konuşurun yargısının kanıtlanabilir bir temele dayandığı düşüncesi uyandırmaktadır. Muhtemelen konuşur Derya'nın annesi hakkında bazı bilgilere sahiptir ayrıca aralarındaki benzerlik de çıkarımda bulunulmasına olanak sağlamış olabilir. Dolayısıyla kişisel bilgi ve gözlem kaynaklı çıkarım söz konusudur. (1/d) önermesinde konuşurun önermesine güveni hissedilmektedir. Diğer üç önermeye kıyasla daha kesine yakın bir yorum vardır. Bunların dışında gerçekleşmemiş bir olayın meydana geldiğinin varsayıldığı durumdaki yargının işletildiği karşıolgusal durumlar bilgi kipliği içerisinde ele alınmalıdır. Karşıolgusal başlığı altında gerçekleşmediği veya gerçekleşmeyeceği bilinen eylemlerin ele alınması önermenin taşıdığı yargı alanını ortadan kaldırmamakta; sadece daraltmaktadır.

2.1. Kipliğin Anlamla İlişkisi

Kipliği dil bilgisel yapılarla açıklayarak anlamdan bağımsız değerlendirmek eleştirilmesi gereken bir yaklaşımdır. Kiplik doğrudan konuşurun görüşü, bakış açısı ve tutumuyla ilgili olduğundan anlambilimle ilişkisi tartışılmaz (Dilaçar 1971: 92, Kratzer 1981: 50, Yazıcı Ersoy 2014: 45). Kiplik, özellikle akıl yürütmeye dayalı durumlarda söylem geliştirmeyi gerektirdiğinden (Portner 2009: 11) konuşurun bir durum karşısındaki yargı ve eylemini ifade ediş biçimini karşılamaktadır. Dilin anlamla ilişkisi tartışıldığında öncelikle isimler, sıfatlar, fiiller, zarflar, ünlemler gibi

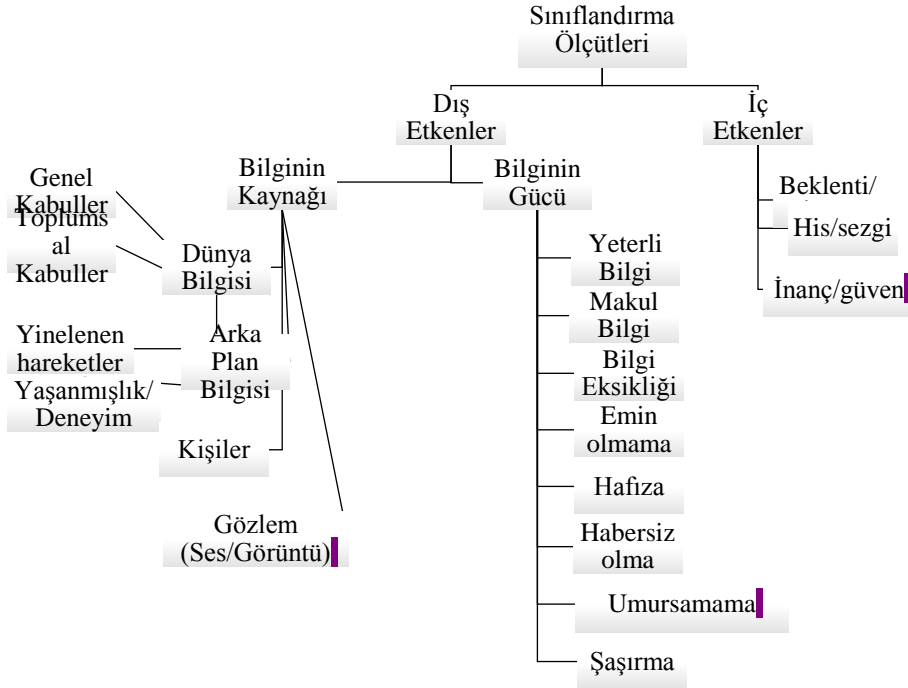
sözcüksel birimler akla gelmektedir. inan-, emin ol-, iddia et, benze- vs. fiiller; kesin, imkansız, evet, hayır, belli, olası, mümkün gibi isimler; galiba, herhalde, muhakkak, şüphesiz, tabii, sanki, kim bilir, güya vs. zarflar biçimbirimlere ihtiyaç duyulmadan da konuşurun alıcıya iletmek istediği olasılığı farklı derecelerde aktarabilme imkânına sahiptir. Bu durum anlamın sözcüklerle bağını kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan alıcı tarafından gönderimin belirginleşmesinde biçimbirimlerin salt etkisi de yadsınmamaktadır. -AcAk, -Xr, -DIr biçimbirimleri konuşurun önermesine yüklediği anlamın olasılık derecesini yükseltirken -Abil biçiminin olasılıkta düşüş algısı yarattığı görülmektedir. Bahsi geçen iki yapısal noktanın eşdizimliliğiyle ortaya çıkararak anlamı işaretleyen üçüncü kullanıma -yor/-mlş olacak, -DI/-AcAk/-Xr artık, -sA gerek, -mlşA benze-, -sA tabii vb. örnek olarak verilebilir. Söz gelimi Gelen Derya'dır ile Gelen belki de Derya'dır cümlelerinde konuşurun önermesinin doğruluğuna karşı güven derecesinin farklılık gösterdiği gözlenmektedir. Nitekim sözcüksel ve biçimsel birimlerin önermenin gönderiminde zayıflık ve güçlülük noktasındaki etkisi aşikârdır.

Dilin iletişim aracı olarak ortaya çıkışı insanla bağının göstergesidir. Buradan hareketle insanın iletişim ihtiyacını karşılarken dile kendini anlatma ve düşüncesini aktarma işlevi yüklediği görülmektedir. Nitekim birçok araştırmacı anlamın temelinde işlevselliği görmektedir (Traugott 1989, Aksu Koç 2000, Demir ve Yılmaz 2003, de Haan 2006). Konuşur, dilin işlevselliği içinde iletişim ihtiyacını karşılama noktasında taleplerini, isteklerini, ihtiyaçlarını, tahminlerini vb. alıcıyla paylaşmak amacıyla dildeki kullanım farklılıklarına gereksinim duymaktadır. Temelinde olasılık bulunan bilgi kipliği özelinde önermeye karşı güven ve güvensizlik ekseninde dil kullanım tercihleri görülmektedir. Konuşur, merkezdeki olasılığı gerek iç gerekse dış etkenlerin şekillendirmesi ve yönlendirmesiyle zayıflık ile güçlülük ekseninde konumlandırır. Bilgi kipliğinde anlam vericiyle aynı derecede alıcının etkisiyle de şekillenmektedir. Bunun en belirgin ölçümü edimbilimsel ve söylemsel gönderimlerde kendini göstermektedir. Düşünceyi söze döken konuşur veya yazarın önermesini yönelttiği kişi veya kişileri dikkate almama gibi bir şansı bulunmamaktadır.

Dilin biçimbirimlerini, sözcüklerini, söz dizimsel yapısını anlamlandırmak anlamsal yapıyı etkileyen değişkenlerden yardım almayı gerektirmektedir. Bunun sonucunda konuşurun önermeye karşı olasılığını belirleyen sınıflandırma ölçütlerini belirlemenin önü açılmaktadır. Bu noktada konuşurun içsel ve dışsal durumlardan etkilenmesiyle duygu ve düşüncelerini ifade ederken dikkate aldığı tespitinden hareketle iç etkenler ve dış etkenler ayırımına gidilmiştir. Konuşurun önermeye karşı güven ve inancının yansıması olan bilgi kipliği temelde sahip olunan veya sonradan edinilen bilgiye dayansa da iç dinamiğinde hislerden beslenen insanî bir güven ve inancı içerisinde barındırmaktadır. İç etkenlerin kesinlik algısında önermeye karşı duruşunu belirten konuşurun bilgisinden ziyade öyle olduğuna veya olacağına yönelik beklentisi ve isteği ayrıca sezgilerinin düşüncelerini yönlendirmesi yatmaktadır. Bunların yanı sıra kişinin istek ve hisleriyle doğrudan bağlantılı inanç unsuru da önemli bir iç etkidir. Dolayısıyla kipler çeşitli duygu ve düşüncelerin ifade

edilmesi için uygun kullanımların bulunmasını ve aktarılmasını sağlayan dilsel ifadelerden yararlanırlar.

Diğer taraftan dış etkenlere bakıldığında bilginin belirleyici etkisinin yönlendirici olduğu görülebilmektedir. Konuşurun bilgiye ulaşma şekli, bilgiyi nasıl yorumladığı, yeni bilginin arka planındaki durumlardan haberdar olup olmadığı ve alıcının önermeye bakışı algıyı şekillendirmektedir. Konuşur, alıcı, bilgi üçgeninde çevrelenen yapı düşünüldüğünde aşağıdaki tabloyla ölçütler bütüncül olarak belirlenip gösterilmiştir:

Şekil 2.1: Bilgi Kipliği Sınıflandırma Ölçütleri

Anlamın doğru ve eksiksiz şekilde belirlenmesi amacının güdüldüğü çalışmada bağlam, çok anlamlılık, öznellik ve edimbilim öncelikli başvurulması gereken konuların temelinde görülmüştür. Bilgi kipliğinin konuşur ve alıcı taraflarından

iletirme ve algılanma aşamasında değişkenlik göstermesi bu noktalardan açıklanmıştır.

2.2. Bağlam

Her önerme her ortam ve durumda aynı anlamı ifade etmediğinden bilgiler bir bağlamdan diğerine farklılık gösterir. Önermeler, olası dünyalarda, içinde bulunulan olası dünyaların kurallarıyla tanımlanır. Bir önermenin anlamlandırılmasında olası dünyada neyin bilinip neyin bilinmediği önemlidir. Bir olası dünyada gerekli olan bir önerme başka bir olası dünyada olası olabilir (Kratzer 2012: 10-12). Bu nedendir ki bir önermeyi anlamlandırmada yer, zaman, kişi, koşullar ve bağlam gibi unsurların göz ardı edilmesi doğru tespitlerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Anlamın bağlamla şekillendiği birçok araştırmacı tarafından (Bybee 1985, von Stechow 2006, von Stechow ve Gillies 2007, Portner 2009) kabul gören bir görüştür. Böylece karşılıklı anlaşılır ve açık bir iletişimin gerçekleşmesinde konuşmanın bütünüünün önemi vurgulanmaktadır (Doğan ve Kocaman 1999: 65). Bir önermenin olasılık sınıflandırmasındaki yerinin belirlenmesinde kullanılan ölçütlerin başında bağlam gelmektedir. Bağlam, konuşma geçmişiyile beraber cümleler arası mantıksal bağlantılar kurulmasını sağlamaktadır. Konu örneklendirilecek olursa, Dügünde çok masrafımız olacak diyen konuşurun önermesine karşı güveninin tespitinde konuşma geçmişine bakılması gerekmektedir. Önerme farklı bağlamlar içinde varsayım, çıkarım ve olabilirlik ulamları içinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla ortak kiplik dairesinde değerlendirilen önermelerde bağlamın olasılık derecelendirmesine katkısı önemli noktalardan biridir. Burada soru işareti barındıran tek nokta sözcüksel birimlerin anlamlandırılmasında bağlamın etki oranıdır. Sözcüksel birimlerin anlambilimsel yorumlamasında bağlamdan ziyade çok anlamlılık, edimbilim ve vurgu, tonlama gibi bürünsel unsurların rolü öne çıkmaktadır. Sözelimi herhâlde zarfı olasılık skalasından en üst derecede bulunan varsayım kipliğinden güvenin azlığını gösteren olasılık kipliği ekseninde önermeye anlam katmaktadır. Söz konusu zarfın olasılık derecesini belirleyen vurgu ve tonlama etkisi olduğu önemli bir noktadır. Başarısını herhâlde çabasına borçlu önermesi bağlamın etkisi yadsınmasa da vurgunun farklılaştığı okumalarda farklı anlamlara işaret edilmektedir. Diğer taraftan edimbilimin kapsamına giren statü ve kişiler arası sosyal üstünlük algısı da anlamda farklı gönderimlere neden olabilmektedir. Herhâlde söylediklerimi yerine getirecek diyen konuşur önermeye konu olan kişiye karşı üstünlüğünü dil kullanımıyla göstererek işin gerçekleşme olasılığının yüksekliğini dile getirmiştir. Aynı önerme edimsel okumadan bağımsız dile getirilseydi şüphe anlamı taşıyabilirdi.

Neticede bağlam, bilgi kipliğinde bilgi ile akıl yürütmeyi ortak noktada birleştirip önermeye yorum katılmasını sağlayan araçlar içinde önemli bir yere sahiptir (von Stechow 2006: 5, Weatherson ve Egan 2011: 4-13, Erguvanlı Taylan 2018: 4). Bu durum bilgi kipliği ve bağlam arasındaki bağlantının önemini gösterdiğinden dikkate alınmalıdır. Nitekim arka plan bilgisi, konuşur ve alıcıdan bağımsız değerlendirilen

bir önerme söz konusu unsurlarla ilgili bilgiye sahip olduğunda her durumda farklı gönderimlere işaret edebilmektedir.

2.3. Edimbilim

Önermeyle somutlaşan söylemin anlaşılması noktasında merkeze oturtulan insan, insanın çevresiyle ilişkisi, bağlantılı temalar ve değişkenliği önem taşımaktadır. Bu nedenle “kiplik ifadelerin yorumunda anlam bilimin dışarıda bıraktığı kültürel, toplumsal ve bireysel bazı etkenlerin pragmatik bakış açısıyla ele alınması önemli sonuçlar doğurmuştur.” (Kerimoğlu 2011: 17). Toplumsal eğilimin ve aynı toplumda yaşayan kişilerin bakış açılarının dildeki karşılığıyla açıklanabilecek edimbilim, aynı kültür dairesi içinde yaşayan bireylerin benzer gerçeklik algısına sahip olmalarını önemsemektedir. Konuşurun söylediği ile kastettiği arasındaki anlam farkına odaklanan Leech, bu durumda sadece mantıksal önermelerin inceleme konusu yapılmayıp insan söyleminin tamamına odaklanması gerektiğini Austin ve Searle tarafından geliştirilen söz-eylem (speech act theory) kuramına gönderme yaparak açıklamıştır (2017: 77). Konuşur, önermesine belli bir kesinlik katmadan emin olmama, şüphe barındırma, kararsız kalma gibi durumları da aktarabildiğinden başvurulma eğilimi yüksektir. Bybee (1985) ve Palmer’in (2001) de belirttiği üzere kiplik gönderimlerde salt biçimsel, sözcüksel ve sözdizimsel unsurların etkisi olduğu söylenemez. İletilmek istenen anlamın netlik kazanması ve iletişimin düzgün ilerlemesi için edimbilimsel unsurların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İletişimin temel başvuru kaynaklarından biri olan edimbilim, konuşurun bir durum karşısındaki tutumunu, yorumunu ve değerlendirmesini yaptığı sırada alıcının algısında belirleyici olduğundan önem arz etmektedir. Nitekim bilgi kipliğinde anlamın alıcıya ne şekilde aktarıldığı iletişimin boyutunu belirlemektedir (Sweetser 2002: 64-65, Rubin vd. 2006: 65, von Fintel ve Gillies 2007: 32). Edimbilim başlığı altında anlama işaret edilmesi tesadüfi değildir. Anlambilim ve edimbilim kavramları birbiriyle bağlantılı ama aynı zamanda belirli yönlerden farklılıklar gösteren dilbilimsel unsurlardır. Anlamın ele alındığı çalışmalarda anlambilim (semantics) ve edimbilim (pragmatics) arasında ayırım yapıldığı görülmektedir. Levinson, anlambilim (semantic) terimiyle anlam incelemelerinin; edimbilim (pragmatic) terimiyle ise dilin kullanımının söz konusu edildiğini dile getirmiştir (2008: 5). Cruse söz konusu farklılıklara maddelerle işaret etmiştir:

1. Anlambilim, görünen gerçekliği incelerken; edimbilim arka plandaki gerçeklikle ilgilenir.

2. Anlambilim, önermeyi bağlamdan bağımsız olarak anlamlandırabilir; edimbilim özellikle bağlam içinde anlamı yorumlar.

3. Anlambilim, geleneksel mantıkla biçim ile anlam arasında bağlantı kurar; edimbilim ise dilbilgisel yapıda anlamı aramaz, mevcut anlamı çözer.

4. Anlambilim anlamı betimlerken edimbilim anlamın kullanım ve yorumlanmasıyla ilgilenir. Bu durum anlambilimin biçimsel, edimbilimin işlevsel olarak yorumlanması sonucunu doğurur (Cruse 2006: 136).

Önermenin konuşur ve alıcı arasındaki iletişimde doğru ve düzgün yorumlanması anlambilimin ilgi alanına girmektedir. Bu nedenle bilgi kipliği öncelikle anlambilimin kavram alanı içinde değerlendirilmektedir. Lakin anlamın derinleştiği ve özellikle farklı bağlamların söz konusu olduğu durumlarda bilgi kipliği dâhilindeki önermelerin edimbilimsel yorumlamaya ihtiyaç duydukları bir gerçektir. Bu durum dilin çoğu biriminin tek bir amaca hizmet etmediğinin aksine toplumlar, cinsiyetler, yaş grupları, nesiller, jargon, samimiyet vb. gibi değişkenlerin kullanımı yönlendirdiği ve farklılaşmalara neden olduğu sonucundan kaynaklandığının kanıtıdır. Kipliğin edimle ilgisini kanıtlayabilmek için anlamın dilin kullanıldığı toplum dışında –bilgi kipliği düşünüldüğünde- olasılık derecesinde farklılaşma, anlamda bulanıklık veya anlamsızlık görülmesi gerekmektedir. Bu durumu açıklamada anlamın ifade ediliş biçiminin sosyal yapı içerisinde şekillendiği bilgisinden yararlanılır. Konuşur tarafından yapılan seçimler ve verilen kararlar sosyal yapı içerisinde bireysel nitelik kazanır (Fairclough 2006: 185). Konuşurun olaya/ duruma karşı tutumunun olasılık değerlendirmesine bakıldığında bilginin kendisi, bilgi alışverişinde bulunan konuşur ve alıcı arasındaki güç ilişkisinin sınıfsal gönderimi önermenin derecesini etkilemektedir. Nitekim konuşur ve alıcının içinde bulunduğu sosyal çevre, iletişimin gerçekleştiği ortam ve önermenin üretim ile etki kısmında yer alan kişilerin nitelikleri diğer bir deyişle kültür, ekonomik güç, statü, cinsiyet, yaş gibi faktörler anlamsal gönderimleri belirlemektedir. Sözgelimi Haydi, şu işi bir halledelim önermesi aralarında ast üst ilişkisi bulunan kişiler arasındaki iletişimde ortak bir çaba değil iş buyurma olarak kullanılabilir.

Dilin insanla bağı işlevsel yönden de bireyin görüşünün yanı sıra insanın yaşadığı toplum, diğer insanlarla ilişkileri ve çevre faktörünün etkisiyle tavrının dile yansımaları beraberinde getirmektedir. Edimbilim, insanın yaşadığı ortama göre değişen algılayış, aktarım, beklenti, davranış biçimi gibi unsurların izlenmesini inceleme konusu yaptığından aynı önerme farklı şartlarda derin okumada değişkenlik göstermektedir. Dil ve toplum arasındaki ilişki cinsiyet, eğitim, yaş gibi demografik öğelerin yanı sıra kültür, sosyal çevre, yaşam şekli, statü, gelir düzeyi gibi unsurların değişimiyle yakından ilgilidir. Edimbilimsel gönderimler için dar veya geniş coğrafi alanlar içinde aynı kültürden beslenen ve benzer yaşam biçimlerine sahip kişilerin ortak kabulleniş, yönelim, çekince, korku, bakış açısı gibi düşünsel süreçlerinin dil aracılığıyla gösterimidir, tanımı yapılabilir. Edimbilimin önemli bir kısmını kaplayan toplumsal, ortak bakış açısı içinde bireyler aynı korku, yönelim, çekince gibi duyarlılıklara sahip olabilmektedirler. Tüm bu özellikler kişinin dil bilimsel yapıları kullanımı, kelime seçimi ve vurgu-tonlama gibi söylemsel kullanımlarda kendini göstermektedir. Dil, bireyin kendini anlatma isteğinden doğmuş olmasının yanında söz boyutunda konuşurun dışındaki unsurlar anlamın şekillenmesini etkileyip

önermeyi farklı boyutlara çekmektedir. Bağlamsal sorgulamanın anlambilimle mi edimibilimle mi açıklanması gerektiği sorusunun net bir cevabının bulunmadığını belirten Levinson; kişi, zaman, mekân, söylem ve toplumsal unsurların etkisi üzerinde durmuştur (2008: 54-96). Benzer şekilde Lakoff da nezaket kavramını kamusal alanda kabalık, medyada şiddet, rekabet, kontrolsüz davranışlar, siyasi reklam, aşışılama, sanal dünya, nezaketsizlik, geleneksel nezaket yoksunluğu olmak üzere dokuz bağlamda inceleyerek edim ve bağlamın bağına işaret etmiştir (2005: 27-34). Nezaket unsurunu edimibilim ve yabancı dil öğretimi alanı içinde ele alan Leech, yabancı bir kültür ortamındaki öğrencinin iletişiminin başarılı olabilmesi için kısmen ve kademeli olarak da olsa hedef kültüre uyum sağlaması gerektiğini belirtir. Bu noktada alıcı ve hedef kültürdeki söylemsel gönderimlerin sosyopragmatiklerinin (sociopragmatics) karşılıklı anlaşılabilirliği ve buna bağlı olarak tercihleri etkilediğini belirtmiştir (2014: 263). Dolayısıyla önermenin doğru ve eksiksiz anlaşılmasında aynı toplum içindeki bireylerce tanık olunan arka plan ve yabancılanmayan kabuller olması önemlidir. Söz gelimi kardeş katline sıklıkla şahit olunan Osmanlı İmparatorluğunun belli döneminde Bu çocuğu yaşatmazlar önermesi edimsel bir kesinlik taşımaktadır. Benzer şekilde kan davası gütmenin ve sonucunda adam öldürmenin toplumsal bir netice olarak görüldüğü bir toplumda O adamın peşini bırakmazlar, canını alırlar önermesi; bu tarz bir durumun neredeyse hiç yaşanmadığı bir toplumda aynı kesinliği ve edimsel gönderimi taşımamaktadır. Diğer bir konu ise eyleme dönüştürülen düşüncelerin içinde bulunulan toplum tarafından nasıl karşılanacağıdır. Hak, hukuk, adalet kavramlarının değerli görüldüğü toplumlar içinde gerçekleştirilen bir eyleme karşı takınılacak tavır, bu değerlerin önemsenmediği bir toplumda tam tersi etki yaratabilmektedir. Bu durum da konuşurun olaya/ düşünceye karşı olasılık yargısını etkileyecektir. Gerçekleştirilen eylemin kişiyi küçük düşürecek veya yüceltecek yaşanılan ortama ve kişilerin duruma bakış açısına göre değişiklik gösterecektir. Nasıl ki kişilerin davranış ve düşünce biçimleri toplumsal ve kültürel yapıdan etkilenmektedir, aynı şekilde söylemi dile getirme biçimleri de ortak benimsenmişliğin etkisi altındadır.

2.4. Çok Anlamlılık

Anlamın yorumlanmasında bilişsel dil bilime (cognitive linguistics) vurgu yapan Sweetser, dilin üç farklı boyutta ele alınması gerektiğini dile getirmiştir: çok anlamlılık (polysemy), sözcüksel kelimelerdeki anlamsal değişim (lexical semantic change) ve pragmatik belirsizlik (pragmatic ambiguity) (1990: 1). Sözcüksel veya biçimsel birimlerin bağlam, söz dizimsel değişiklikler, kullanım farklılıkları gibi nedenlerle anlamı farklılık gösterebilir. Bu noktada sözcüksel veya biçimsel yapıların anlamlarındaki değişime neden olanın sadece dış etkenler mi yoksa içsel nedenlerden kaynaklanan bazı kullanım tercihlerinin etkisi mi olduğu sorgulanmalıdır. Bir kiplik ifade bazı durumlarda birden fazla anlam ifade edebilmektedir (Swanson 2008: 1196, Kerimoğlu 2011: 78). Bu nedenle kiplik alanı içerisinde çok anlamlılık (polysemy) tartışma konusu edilen kavramlardan biridir (Sweetser 1990, Coates 1995, van der

Auwera vd. 2009, Nauze 2009). Ayrıca tartışmanın tek anlamlılık düzleminde ele alındığı çalışmalar da bulunmaktadır (Perkins 1982, Uzun 1998). Uzun, çalışmasında Aksu Koç, Yavaş, Johanson, Erguvanlı Taylan, Bassarak ve Kornfilt'in bir ekin zaman, görünüş ve kiplik işaretlediğinden çok işlevli olduğu görüşüne karşı çıkararak tek ek tek işlev yaklaşımını savunmuştur. Uzun, bir ekin taşıdığı ikincil anlamları sıfır eki kavramıyla açıklamaktadır (1998: 5).

Kiplik anlamın anlaşılmasında bağlamın etkisinin göz ardı edilmemesi gerekse de her önermenin bağlamla açıklanması gerektiği yanlış bir yaklaşımdır. Kipliğin bağlamla ilişkisinin yanında kiplik birimlerin çok anlamlılığı da dikkat çekilmesi gereken bir konudur (Emeksiz 2008: 61, Nauze 2009: 330-334).

Yazıda çok anlamlılık konusuna yer verilmesindeki neden anlamsal çeşitliliğe ve farklılığa neden olan unsurun dilsel birimin karşıladığı anlam mı yoksa olası dünyalar dolayısıyla farklı bağlamlar içerisinde anlamsal değişimlerin kelimenin anlamını arka planda bırakmasından mı kaynaklandığıdır. Bu nedenle önermenin çok anlamlılığının yanında, önermenin oluşumunda etken role sahip biçim ve sözcüklerin çok anlamlılığı da tartışılacaktır. Birçok biçimbirimsel ve sözcüksel öge kiplik içindeki farklı birimleri birbirinden ayıran çok anlamlılık içermektedir (Bybee and Fleishman 1995: 6, Palmer 2001: 89). Öncelikle sözcüksel birimler üzerinden konu örneklendirilecek olursa benze-, göster-, kork- gibi fiillerde çok anlamlılıkla sıklıkla karşılandığı söylenebilir. Biçimsel işaretleyicilerle karşılaştırıldığında sözcüksel birimlerde tek anlamlılık-çok anlamlılık üzerine oluşan karışıklığın daha sınırlı olması işlevsel belirsizlik görünümünü azaltmaktadır. Sözcüksel unsurlar içerisinde yer alan fiil, isim ve zarflar bağlamdan bağımsız şekilde anlam işaretleyebildiklerinden semantik gönderimlerinin daha belirgin olduğu söylenebilir.

benze- fiilinin kullanıldığı örneklerin ilkinde iki şey veya kişi arasındaki ortak özelliklerden hareketle benzerlik ilişkisi kurulurken diğer önermede görsel veya işitsel edinimlerle bir kanyaya varma, çıkarımda bulunma gibi gözlemlenilebilen bir görünüm dikkat çeker. Burada önermenin gönderimindeki değişkenliğin çok anlamlılığın mı yoksa bağlamın mı etkisiyle açıklanması gerekir sorusunda bağlamdan ziyade sözcüğün içsel anlamındaki farklı gönderimler cevabı belirlemektedir.

(1)

(a) Beyazlığıyla denizin ortasındaki gemi uzaktan bakınca denizde dinlenen beyaz bir martıya benziyordu.

(b) Giyim kuşamı, nezaketi ve düzgün üslubunu düşündüğümde asil birine benziyor.

Yine benzer şekilde aşağıdaki iki önermede (2/a-b) aynı fiilin farklı anlamlarla kullanıldığını görülmektedir. İlkinde (2/a) bir şeyin görülmesi için bir eylemde

bulunmak anlamıyla karşılaşılmaktadır. Bilgi kipliği içinde değerlendirilen ikinci cümlede (2/b) konuşurun kanıtlarla bir duruma olan inancını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

(2)

(a) Salon görevlisi biletimize bakıp oturacağımız yeri gösterdi.

(b) Kısacık zamanda muhteşem şekilde tamamladığı eseri onun ne kadar iyi bir ressam olduğunu gösteriyor.

Yukarıda bahsi geçen benzer fiillerde biri de kork- fiilidir. Sözcüksel birimler çoğu zaman içsel anlamlarıyla kimi zamansa sözdiziminin etkisiyle ve bağlam içinde şekillenerek çok anlamlılık barındırmaktadır. Kork- fiili korku duygusu içermesinin yanında herhangi bir şeyin gerçekleşeceğine yönelik korku şemsiyesi altında olasılık kodlamaktadır. İlk örnekte (3/a) görüldüğü üzere kork- fiili duygu barındırırken diğer önermede (3/b) konuşurun bir eylemin gerçekleşmesi ihtimaline karşı tereddüdü söz konusudur.

(3)

(a) Sokağın sonundaki bahçeli evde sürekli havlayan köpekten çok korkuyorum.

(b) Gün gelip her şeyi öğrenmesinden ve beni eskisi gibi sevmemesinden korkuyorum.

İletişim kişiler arasındaki bilgi aktarımını, her dilde farklı dizilim ve gösterimle karşılanan dil düzenekleri ile sağlamaktadır. Çok anlamlılık söz konusu olduğunda ilk olarak sözcüklerin çok anlamlılığı akla gelmektedir. Bunun yanında zaman referansı barındıran biçimsel işaretleyicilerin kiplik anlama gönderimi açıktır. Aynı biçimbirimini iki kiplik türü için de kullanılabilir olması yine çok anlamlılığı düşündürmektedir: Çalışmak için burayı kullanabilir/ Birazdan herkes burada olacak. İlk önerme hem bir engel bulunmaması hem izin; diğeri hem olasılık hem de emir anlamında kullanılmaktadır. Özellikle önermelerdeki anlamsal değişmelerde bağlamın rolü ağırlıklıdır ancak bağlama bağımlı olmayan salt kullanımlarda birden fazla anlamın akla gelmesi biçimbirimini içsel oluşumunda birçok anlamı bir arada taşıdığını düşündürmektedir. Neticede dil bilgisel birimlerin bağlam içerisinde değişebilen anlamsal değerler taşımaları özlerinde çok anlamlı görünüm sergilemelerinden kaynaklanmaktadır.

Bilgi kipliği sınıflandırmasında varsayım, çıkarım ve olabilirlik (yüksek olasılık) başlıklarına dâhil edilen herhâlde zarfının çok anlamlılık barındırmasının sebeplerinden biri vurgu ve tonlamanın önermenin görünümünde sahip olduğu etkidir. Dolayısıyla işaretleyiciler aynı cümlede eşdizimli olarak konumlandırıldıkları biçimsel, sözcüksel, sözdizimsel birimlerin yanı sıra vurgu ve tonlamanın etkisiyle de anlamsal farklar gösterebilirler. Dışarıda karşılaştığı bir arkadaşının kendisine selam

vermemesini Herhâlde beni tanımadı diye yorumlayan konuşurun bağlam içerisinde belirginlik kazansa da tanınıp tanınmaması yönünde tereddüdü bulunmaktadır. Dışarıya çıktığına göre herhâlde işini bitirdi/ Henüz gelmedi, herhâlde toplantıyı unuttu cümlelerinin kurulumunda ise çıkarım anlamı gözlenmektedir. Bu başlık altında işlenen varsayım anlamında Görevine herhâlde hakkıyla atandı, başka türlü düşünülemez/ İşini herhâlde bitirdi, bu saate kadar bitirmemiş olması imkânsız örnekleri özellikle vurgu ve tonlamadan bağımsız düşünülmeden anlamlandırılmalıdır.

Çok anlamlılığın gözleendiği bir diğer yapı sözcüksel birimler kadar belirgin şekilde çok anlamlılık gönderimi sağlamayan biçimsel birimlerdir. Göksel ve Kerslake'nin belirttiği üzere -Abilir biçim birimi nesnellik (objective), izin (permissive), tahmin (speculative) olmak üzere aynı önermenin üç farklı okumasına olanak tanıyabilir (2005: 303). Önermedeki çok anlamlılık görünümü aynı biçimin hem olabirlik hem de olasılık sınıflandırması içinde değerlendirilmesi sonucunu vermiştir. Burada iki anlam arasındaki bütünsel farkın hangi ölçütlerle belirleneceği öncelikli üzerinde tartışılması gereken bir konudur. Önermenin çözümlenmesinde şahıs, işlev, bağlam, kullanım, zaman gibi dinamiklere başvurulduğunda birden fazla olasılığı gösteren, bir durumun olası olup olmadığını değil; bir durumun birden fazla olasılıkta gerçekleşebilecek olduğunu anlatan ifadeler olasılık başlığı altında ele alınmıştır. Olabirlik içeriğinde ise eylemin gerçekleşmesinin olasılık dâhilinde olduğu anlamı ön plana çıkmaktadır. Bahsedildiği üzere olasılık skalasında aynı biçim birim anlamsal derecelendirmelerde farklı gönderimler iletilmesinde ekin çok anlamlılığı ve konuşma geçmişiyile bağlantılı bağlam faktörü etkili olmaktadır. İşaret edilen çok anlamlılık -Xr eki için de geçerlidir. Hem varsayım hem de olabirlik ulamı içinde işlenen biçimi olabirlik semantiğine yaklaştıran özelliklerden biri sözlü söylem esnasında konuşurun ifade ettiği durum veya olaya karşı tereddüdünü yansıttığı vurgu, tonlama gibi ifade unsurlarıdır. Böylece -Xr özellikle bağlamın ve bürünsel unsurların izin verdiği ölçüde anlam üretimine ve çeşitliliğine imkân tanımaktadır.

2.5. Öznellik

Kişinin kendini anlatma, duygularını ifade etme ve olaylar karşısında yorum getirme ihtiyacı alanyazında bilgi kipliği (epistemic modality) başlığında şekil bulmaktadır. Özne tutum ve düşüncelerin dil bilgisel olarak aktarımı (Lyons 1977, Bybee vd. 1994, Palmer 2001) olarak ifade edilen bilgi kipliğinin açıklanmasında öznellik önemli bir başvuru aracıdır. Bu nedenle bilgi kipliği içinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim birçok araştırmacı dilin iletişim aracı olma özelliğine değinerek iletişimde insan faktörünü önemsemiş ve konuşurun özne bakış açısının dile yansımaları üzerinde durmuştur (Doğan ve Kocaman 1999: 65, Karabağ 2000: 275, Kaya 2004: 90, Nuyts 2006: 13, Rubin 2007: 141, Bacanlı 2010: 82). Dolayısıyla söylemin karar verici güce sahip insanın etrafında anlam bulduğu kabulü dilbilimciler tarafından dikkate alındığında kipliğin özne yönü tartışılmıştır.

Bilgi kipliği içinde tartışma konusu edilen diğer bir husus öznellik-nesnellik karşıtlığıdır. Öznel okuma kişisel bilgilerin muhakeme gücüyle harmanlanması sonucunda ortaya çıkan yargıdır; nesnel okumada ise bilimsel veriler ve ölçümler yoluyla yargıda bulunma söz konusudur (Papafragou 2006: 1691). Konuşurun bilgisi ve gözlemleri yoluyla gerçeği ve gerçek dışını yorumlayarak dilsel kodlamalarla alıcıya ilettiği bilgi kipliği herkes için kabul görmüş gerçeklikten ziyade konuşurun özneliği ve bilgisini dışı vurumu üzerine kuruludur. Dolayısıyla özellikle bilgi kipliği görünümü taşıyan önermeler konuşurun seçimini yansıttığından öznel kabul edilmelidir. Bilgi kipliğinde anlamı açıklamada nesnellikten ziyade öznel bilimsel yorumlar önem taşıdığından konuşur verdiği bilgiye olan güvenini öznel olarak iletir. Nitekim özellikle konuşma dilindeki önermede konuşurun gerçeklik görüşü önemli olduğundan nesnel olasılıkta (objective possibility) dâhi önermenin gerçekliğine dayanan öznel bir olasılık söz konusudur. Derya uzun bir kız veya Derya güzel bir çocuk önermelerinin kişisel bir yorum taşımaları kiplik kaplam içerisinde ele alınmalarını gerektirebilir. Burada uzunluk ve güzellik kavramlarının göreceli olması anlamın söyleyen açısından kişiden kişiye değişkenlik göstermesi sonucunu doğurur. Daha önce de belirtildiği gibi bilgiye dayalı kullanımlarda konuşurun gerçeğe olan kişisel bağlılığının ve inancının derecesi olasılık çizgisi içerisinde değerlendirilir.

Araştırmacılar, bilgi kipliği ve yükümlülük kipliklerinin taşıdığı öznel-nesnel gönderimlere farklı bakış açıları getirmişlerdir. Lyons, her iki kiplik türünün de öznellik ve nesnellikle açıklanabilecek önermelere sahip olduğunu belirtirken (1977: 797-798) Papafragou, Lyons'un bilgi kipliği için çizdiği öznellik-nesnellik bakışına atıfta bulunarak bilgi kipliğini öznellik içinde değerlendirirken yükümlülük kipliğinin hem öznel hem de nesnel açıdan önermeyi desteklediği görüşünü dile getirmiştir (2006: 1692-1694). Bilgi kipliği alanı içinde bir biçimbirim, sözcüksel birim veya önermenin öznel mi nesnel mi yargı taşıdığı sorusu çözümleme ölçütlerini belirlemeyi gerektirir. Kanıt gösterildikçe anlam öznel den nesnel evrilmektedir. Çünkü nesnel ifadeler gerekçeleri sağlam ve kanıtlarla desteklenen ifadelerken, öznel görüşler ise belli bir netliğe ihtiyaç duymayan, delil veya çıkarımlarla desteklenme gerekliliği duyulmayan kullanımlardır. Ancak bu durum nesnel ifadelerin daha kesin, öznelin ise kesinlikten uzak olduğunu düşündürmemelidir. Kiplik söz konusu olduğunda insan ve pragmatik unsuru göz ardı edilmemelidir. Dilsel ifadeleri söze dönüştüren insanoğlu bir olay veya durum üzerine yargısını ortaya koymada her zaman bilgisinden faydalanmaz. İnsanoğlu yaradılışı gereği duygusal bir varlık olduğundan iç etkenlerden yararlanarak da söyleminde kesinlik görüşü yüksek fikirlere yer verebilir. Ancak iç ve dış etkenler oranlandığında konuşurun çoğunlukla idrak gücüne, bilgisine ve çıkarım yeteneğine iç etkenlerden daha fazla başvurduğu söylenebilir. Öznellik derecelendirmenin üst konumunda duygusal kaynaklıken olasılık düzeyinin düşmesiyle bilgi eksikliğini saklandığı kanıt ve gerekçelerle desteklenemeyen kişisel görüşün yansıması haline gelir. Varsayım ve çıkarım gibi inanç ve güven derecesinin yüksek olduğu ulamlarda nesnellik bilgi, kanıt ve

gerekçelerle alıcıya sunulmaktayken olasılık ve olabirlikte nesnel veriler öne sürüp desteklenecek bilgi ve alan yetersizdir. Özne yorumlamalar bilgi kipliği içinde nesnellikten daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Özne gönderimlerde konuşur kendi bilgisinden, konuşma arka planından ve beklenti/ hisler gibi duygusal yönünden yararlanırken nesnel yorumlamada dünya bilgisi, olası dünyalar, yaşanmışlık ve deneyimler sonucunda edindikleriyle kanıtlar ortaya koyarak yargısını iletmektedir.

Öznellik kavramının bilgi kipliği ulamlarını açıklamadaki etkisi farklılık göstermektedir. Dünya ve arka plan bilgisine sahip olmanın verdiği güven derecesindeki yüksekliğin yanı sıra bireysel inancın konuşura doğruluğundan şüphe duymadığı yorumlamalar yaptırdığı varsayım ulamında özneliğin öne çıktığı önermelerle sıklıkla karşılaşmaktadır. Öznellik ile inanç faktörü arasındaki bağlantı bu noktada kendini göstermektedir. Özneliğin temel dinamik olduğu varsayım önermesinde konuşur söz konusu olay veya duruma karşı güvenini gerçekleştirebilirlikten ziyade içsel güvenine bağlamaktadır. Diğer taraftan olabirlik ve olasılık ulamlarında konuşurun önermesine karşı içsel güveninin azaldığı görülür. Çıkarım ulamında ise konuşurun önermesini desteklemek için iç değil dış kaynağa işaret ettiği gözlenmektedir. Sözelimi kaza geçiren bir kişinin ciddi şekilde yaralandığını gören kişinin Ölecek yorumunda bulunması dünya bilgisiyle ulaşılan bir çıkarımın sonucudur ve öznellik içinde değerlendirilmez. Ancak İnanıyorum, başarılı bir doktor olacaksın önermesinde konuşur, alıcıyla ilgili doğrudan başarılı olacağına dair bir gözlemde bulunmamasına rağmen hisleri ve inancıyla duygusal bir yorumu kesinliğinden emin bir şekilde dile getirebilmektedir. Dolayısıyla konuşur, arka plan bilgisi ve deneyimlerinin yanı sıra güçlü sezgileri ve beklentisiyle de önermeye dair görüşlerini alıcıya aktarabilmektedir.

SONUÇ

Anlamın doğru ve eksiksiz alıcıya iletilmesinde ve alıcıda istenilen karşılığı bulmasında kiplik unsurların etkisi belirleyicidir. Dilin belli işaretlerle takip edilebilen dil bilgisel yapısı sınıflandırılması bakımından açıklanabilir ölçütlerle belirlenebiliyor olmasına rağmen diğer taraftan anlam, bağlam, çok anlamlılık, edimbilim, işlev, öznellik gibi paradigmlar dilin dolayısıyla anlamın çözümlenmesini etkilemektedir. Bundan dolayı çalışmada dilbilgisel unsurların söz konusu değişkenlerle bağı Türkçe örnekler üzerinden açıklanmış ve tespitlerde bulunulmuştur. Sözelimi edimbilim kavramı içinde ele alınan ortam, coğrafya, kültür, cinsiyet, yaş, sosyal statü, ekonomik durum gibi değişkenler değişebilen anlamsal kodlamalara işaret etmektedir. Bu durum da önermelerin anlamın, anlamın ise edimin bir parçası olduğu görüşünün desteklenmesini sağlamaktadır. Benzer şekilde her önerme konuşur ve alıcının doğrudan şahit olduğu olgusal durumları yansıtmamaktadır. Yorum yapmanın bilinçli bir varlık olmasından dolayı önermede konuşurun düşünceleri ve tutumunun belirleyici olması öznellik kavramını akla getirmektedir. Bu durum öznellik nesnellik

içeriklerinin bilgi kipliğinin farklı derecelerindeki kullanım oranlarında bilinçli farklılıklara neden olmaktadır. Şöyle ki özneliğin baskınlığı olasılık derecesi düştükçe azalmaktadır. Varsayım içeriğinde konuşur öznel yargısında güvenden ziyade inancından beslenmektedir. İnancını alıcıya kanıtlanma kaygısı duymadığından herhangi bir destek veya delile ihtiyaç duymamaktadır. Olabilirlik ulamında öznelik önemli bir başvuru kaynağı olmasına rağmen konuşur varsayım gönderiminde olduğu gibi net bir yargıya sahip değildir. Olasılık ulamında ise konuşur hem güven hem de inanç boyutundan uzak olduğundan hatta böyle bir amaç taşımadığından özneliğin üstünlüğünden bahsedilememektedir. Konuşur herhangi bir durum üzerine çıkarımını ifade edeceği durumda ekseriyetle kanıtlardan yararlandığından şahsi fikrini veya beklentisini değil gözlemlerini aktarır. Çıkarım kipliğinde öznelikten çok nesneliğin etkisi izlenmesi bu sebeptir.

Öznelik, bağlam, edimbilim, çok anlamlılık unsurları yorumlama sürecinin belirleyici parçaları olarak işlev görmüşlerdir. Neticede anlaşılmuştur ki dildeki birimlerin sınıflandırılmasında yalnızca dil bilgisel öğelerin dikkate alınması insanın bilişsel yönünün yok sayılması gibi yanlış bir yönelime neden olabilmektedir. Bundan dolayı dile bütüncül çerçeveden bakılması insan zihninin dile bakışının anlaşılmasını ve çözümlemenin kolaylaşmasını sağlayacaktır. Bilgi kipliği hiçbir şekilde tek bir dinamikle açıklanabilecek bir ulam olarak görülüp basitleştirilmemelidir.

KAYNAKÇA

- KOÇ, A. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality: The Case of Past Reference in Turkish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- AKSU KOÇ, A. (2000). "Some Aspects of the Acquisition of Evidentials in Turkish". *Evidentials: Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter: 15-28.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği/ Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yay.
- BACANLI, E. (2010). "Altay Türkçesindeki -atan Ekinin Görünüş-Zamansal ve Kiplik Anlamları". *bilig*, 55: 71-92.
- BENZER, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- BYBEE, J. (1985). "Morphology: A Study of the Relation Between Meaning and Form". *Typological Studies in Language*, 9. Amsterdam: John Benjamins.
- BYBEE, J., PERKINS, R., PAGLIUCA, W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- BYBEE, J., FLEISHMAN, S. (1995). "Modality in Grammar and Discourse: An Introductory Essay". *Modality in Grammar and Discourse* (ed. Joan Bybee and Suzanna Fleishman). Amsterdam: John Benjamins: 1-14.
- COATES, J. (1987). "Epistemic Modality and Spoken Discourse". *Transactions of the Philological Society*, 110-131.
- COATES, J. (1995). "The Expression of Root and Epistemic Possibility in English". *Modality in Grammar and Discourse* (ed. Joan Bybee and Suzanna Fleishman). Amsterdam: John Benjamins: 55-65.

- COMRIE, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRUSE, A. (2000). *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. New York: Oxford University Press.
- CRUSE, A. (2006). *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburg: Edinburg University Press.
- DAHL, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- DE HAAN, F. (1997). *The Interaction of Modality and Negation*. London: Routledge.
- DE HAAN, F. (2006). "Typological Approaches to Modality". *The Expression of Modality* (ed. William Frawley). Berlin: Mouton de Gruyter: 27-70.
- DEMİR, N., YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- DİLAÇAR, A. (1971). "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi". *TDAY Belleten*, 19: 83-145.
- DOĞAN, G. , KOCAMAN, A. (1999). "Sözcede Kişisel Tutum ve Belirteçler". *Dilbilim Araştırmaları*, 10: 65-78.
- ERGUVANLI TAYLAN, E. (1997). "Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi". *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. ODTÜ Yayınları: 1-11.
- ERGUVANLI TAYLAN, E. (2018). "Türkçede Dilbilgisel Kiplikte Olasılık ve Gereklilik". *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, MEUDED, 15/ 2: 1-22.
- ERK EMEKSİZ, Z. (2008). "Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller". *AÜ Dil Dergisi*, 141: 55-66.
- FAİRCLOUGH, N. (2006). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- FRAWLEY, W. (1991). *Linguistic Semantics*. London: Routledge.
- GÖKSEL, A. , KERSLAKE, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge.
- HİRİK, S. (2014). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırıkkale.
- JOHANSON, L. (2009). "Modals in Turkic". *Modals in the Language of Europe: A Reference Work* (ed. Björn Hansen and Ferdinand de Haan). Berlin: Mouton de Gruyter: 487-510.
- KARABAĞ, İ. (2000). "Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu". *Türk Dili*, 585: 275-278.
- KAYA, N. (2004). "Türkçede Bildirme Kiplerinde Zarf Kullanımlarına Dayalı Anlam Özellikleri", *TDAY Belleten-II*: 89-98.
- KERİMOĞLU, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Kitabevi Yayınları.
- KRATZER, A. (1981). "The Notional Category of Modality". *Words, Worlds and Contexts* (ed. H.J. Eikmeyer, H. Rieser). Berlin, New York, de Gruyter: 38-74.
- KRATZER, A. (2012). *Modal and Conditionals*. New York: Oxford University Press.
- LAKOFF, R. T. (2005). "Civility and Its Discontents: Or Getting In Your Face". *Broadening The Horizon of Linguistic Politeness* (ed. Robin T. Lakoff and Sachiko Ide). John Benjamin Publishing Company. 23-43.
- LANGACKER, R. W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- LEECH, G. (2014). *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press.
- LEVİNSON, S. C. (2008). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS, J. (1977). *Semantics I-II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NAUZE, F. (2009). "Modality and Context Dependence". *Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality* (ed. Lotto Hogeweg, Helen de Hoop and Andrej Malchukov). Amsterdam: John Benjamins: 317-339.
- NUYTS, J. (2006). "Modality: Overview and Linguistic Issue". *The Expression of Modality* (ed. W. Frawley) Berlin: Mouton de Gruyter: 1-26.

- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAPAFRAGOU, A. (2006). "Epistemic Modality and Truth Conditions". *Lingua*, 116: 1688-1702.
- PERKINS, M. (1982). "The Core Meanings of the English Modals". *Journal of Linguistics*, 18/2: 245-273.
- PORTNER, P. (2009). *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- RENTZSCH, J. (2013). "Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası". *bilig*, 62: 129-168.
- RUBİN, V. L., LIDDY, E. D. , KANDO, N. (2006). "Certainty Identification in Texts: Categorization Model and Manuel Tagging Result". *Computing Attitude and Affect in Text: Theory and Applications*, The Netherlands: 61-76.
- RUBİN, V. L. (2007). "Stating with Certainty or Stating with Doubt: Intercoder Reliability Results for Manual Annotation of Epistemically Modalized Statements". *Proceedings of NAACL HLT*: 141-144.
- RUBİN, V. L. (2010). "Epistemic Modality: From Uncertainty to Certainty in the Context of Information Seeking as Interactions with Texts". *Information Processing and Management*, 46: 533-540.
- RUHİ, Ş., ZEYREK, D., OSAM, N. (1997). "Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler". *Dilbilim Araştırmaları*, 8: 105-111.
- SWANSON, E. (2008). "Modality in Language". *Philosophy Compass*, 3: 1193-1207.
- SWEETSER, E. (1990). *Modality: From Etymology of Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TEMÜRCÜ, C. (2007). *A Semantic Framework for Analyzing Tense, Aspect and Mood: an Application to the Ranges of Polysemy of -Xr, -Dir, -Iyor and -ø in Turkish*. PhD Dissertation. Belgium: University of Antwerpen.
- UZUN, N. E. (1998). "Türkçede Görünüş, Kiplik, Zaman Üçlüsü". *Dil Dergisi*, 68: 5-22.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- VAN DER AUWERA, J., PLUNGIAN, V. (1998). "Modality's Semantic Map". *Linguistics Typology*, 2: 79- 124.
- VAN DER AUWERA, J., KEHAYOV, P., VITTRANT, A. (2009). "Acquisitive Modals". *Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality* (ed. Lotto Hogeweg, Helen de Hoop and Andrej Malchukov). Amsterdam: John Benjamins: 271-302.
- VON FINTEL, K. (2006). "Modality and Language". *Encyclopedia of Philosophy*, second edition: 1-16.
- VON FINTEL, K., GILLIES, A. S. (2007). "An Opinionated Guide to Epistemic Modality". *Tamar* 6/27: 32-63.
- WEATHERSON, B. , EGAN, A. (2011). "Epistemic Modals and Epistemic Modality". *Epistemic Modality* (ed. Andy Egan and Brian Weatherson). New York: Oxford University Press: 1-18.
- YAVAŞ, F. (1980). *On the Meaning of the Tense an Aspect Markers in Turkish* (Yayımlanmamış doktora tezi.). University of Kansas.
- YAZICI ERSOY, H. (2014). *Başkurt Türkçesinde Kip*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.